

शोधनिर्देशक
बालकृष्ण शर्मा
शिक्षण सहायक, त्रि. वि.

रुकुम जिल्लामा प्रचलित उखानको अध्ययन

त्रिभुवन विश्वविद्यालय
मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र सङ्कायअन्तर्गत
नेपाली शिक्षण विभाग
महेन्द्र बहुमुखी क्याम्पस, नेपालगन्ज
स्नातकोत्तर तह, दोस्रो वर्षको दुस्रो पत्रको प्रयोजनका लागि प्रस्तुत

शोधपत्र

शोधार्थी

चरित्रा शाह

परीक्षा रोल नं. : ५५००६९

रजि.नं. : ६-२-५४-८९८-२००५

त्रिभुवन विश्वविद्यालय

महेन्द्र बहुमुखी क्याम्पस

नेपालगन्ज, बाँके

वि.सं. २०६९

सिफारिस-पत्र

त्रिभुवन विश्वविद्यालय मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र सङ्कायअन्तर्गत महेन्द्र बहुमुखी क्याम्पस, नेपालगन्जको स्नातकोत्तर तह नेपाली द्वितीय वर्षका छात्रा चरित्रा शाहले यस नेपाली शिक्षण विभागमा प्रस्तुत 'रुकुम जिल्लामा प्रचलित उखानको अध्ययन' नामक शोधपत्र मेरो निर्देशनमा तयार पार्नुभएको हो । अत्यन्त मेहनतका साथ तयार गरिएको यस शोधकार्यबाट म पूर्ण सन्तुष्ट छु । अतः यसको आवश्यक मूल्याङ्कनका लागि नेपाली विभाग समक्ष सिफारिस गर्दछु ।

मिति- २०६९।०४।०१

शोधनिर्देशक
बालकृष्ण शर्मा
शिक्षण सहायक, वि. वि.

महेन्द्र बहुमुखी क्याम्पस, नेपालगन्ज, बाँके

विभुवन विश्वविद्यालय
महेन्द्र बहुमुखी क्याम्पस
नेपाली शिक्षण विभाग
नेपालगञ्ज

स्वीकृति-पत्र

स्नातकोत्तर तह नेपाली द्वितीय वर्षका छात्रा चरित्रा शाहद्वारा यस नेपाली शिक्षण विभागमा प्रस्तुत 'रुकुम जिल्लामा प्रचलित उखानको अध्ययन' नामक शोधकार्यलाई नेपाली विषयमा स्नातकोत्तर तह उपाधिका निम्ति स्वीकृति प्रदान गरिएको छ ।

शोधपत्रको मूल्याङ्कन समिति

.....
बालकृष्ण शर्मा
शोधनिर्देशक

.....
बाह्य परीक्षक

.....
गिरिराज पौडेल
विभागीय प्रमुख

मिति- २०६९।०४।१४

ई.सं.- २९-०७-२०१२

कृतज्ञताज्ञापन

‘रुकुम जिल्लामा प्रचलित उखानको अध्ययन’ शीर्षकको प्रस्तुत शोधपत्र मैले महेन्द्र बहुमुखी क्याम्पस, नेपालगन्ज मानविकी तथा सामाजिकशास्त्र सङ्काय नेपाली शिक्षण विभाग अन्तर्गत स्नातकोत्तर तह दोस्रो वर्षको दसौँपत्रको प्रयोजनका लागि तयार गरिएको हो । आफ्नो व्यस्त समयका बीच पनि यो शोधपत्र तयारीका सन्दर्भमा आफ्नो अमूल्य समय मेरो निम्ति अति नै सौहार्दपूर्ण निर्देशन एवम् ज्ञानवर्द्धक सल्लाह, सुझाव र सामग्री दिएर अविष्मरणीय सहयोग गर्नुहुने शोधनिर्देशक गुरु बालकृष्ण शर्माप्रति म सदा ऋणी रहनेछु । उहाँहरूले लगाउनु भएको गुण म कहिल्यै बिर्सने छैन साथै विभागका अन्य गुरुहरू डा. गोपालप्रसाद शर्मा अधिकारी, महानन्द जोशी, डम्बरबहादुर पुन, इन्द्रबहादुर भण्डारी, प्रदीप ज्ञवाली, महेन्द्र वाग्ले, हरिप्रसाद तिमिल्सिनाप्रति आभार प्रकट गर्न चाहन्छु ।

प्रस्तुत शीर्षकमा अध्ययन गर्न स्वीकृति प्रदान गरी शोधपत्र लेख्ने अवसर प्रदान गर्नुहुने विभागीय प्रमुख गिरिराज पौडेलज्यूप्रति कृतज्ञताज्ञापन गर्दछु ।

मेरो शोधपत्र तयार गर्ने समयमा सदैव प्रेरणा, सहयोग प्रेम दिनुहुने आदरणीय माता तथा पिताप्रति म सदा ऋणी रहनेछु । त्यसैगरी शोधपत्र तयार गर्ने क्रममा उखान सम्बन्धी सामग्री सङ्कलन गर्दा अविष्मरणीय सहयोग गर्नुहुने मेरा श्रीमान् इन्द्रबहादुर भण्डारी, छोरा नगेन्द्र भण्डारी साथै अन्य व्यक्तिहरूप्रति आभारी छु । उहाँहरूले सहयोग नगरेको भए मेरो यो अध्ययन पूरा हुने थिएन ।

कुनैपनि भर्को नमानेर छिटोछरितो र शुद्ध रूपमा टड्कन गरी सहयोग गर्नु हुने न्यू लुम्बिनी पुस्तक पसल, नेपालगन्जका सञ्चालक सविन लुईटेल ज्यूलाई हार्दिक धन्यवाद दिन चाहन्छु ।

अन्तमा प्रस्तुत शोधपत्रको आवश्यक मूल्याङ्कनका लागि त्रिभुवन विश्वविद्यालय महेन्द्र बहुमुखी क्याम्पस नेपालगन्ज नेपाली विभागसमक्ष पेस गर्दछु ।

२०६९।

चरित्रा शाह

त्रिभुवन विश्वविद्यालय
महेन्द्र बहुमुखी क्याम्पस

नेपाली शिक्षण विभाग

नेपालगन्ज, बाँके

२०६९

विषयसूची

परिच्छेद : एक शोधपरिचय

१.१ शोध शीर्षक	१
१.२ शोधपत्रको प्रयोजन	१
१.३ विषय परिचय	१
१.४ समस्याकथन	२
१.५ शोधकार्यको उद्देश्य	२
१.६ पूर्वकार्यको समीक्षा	२
१.७ शोधकार्यको औचित्य	४
१.८ शोधकार्यको सीमा	४
१.९ शोधविधि	५
१.१० शोधपत्रको रूपरेखा	५

परिच्छेद : दुई रुकुम जिल्लाको परिचय

२.१ ऐतिहासिक अवस्था	७
२.२ भौगोलिक अवस्था	८
२.३ प्राकृतिक सम्पदा	९
२.४ सामाजिक स्वरूप	१२
२.५ शैक्षिक अवस्था	१४
२.६ यातायात	१४
२.७ सञ्चार	१४
२.८ भाषा	१५

परिच्छेद : तीन लोकसाहित्य र उखान

३.१ लोकसाहित्यको परिचय	२७
३.२ उखानको शब्दार्थ	२९

३.३ उखानको परिभाषा	२९
३.४ उखानका प्रकार	३१
३.५ उखानका विशेषता	३२
३.६ निष्कर्ष	३५

परिच्छेद : चार

रुकुम जिल्लामा प्रचलित उखानको सङ्कलन	३६
--------------------------------------	----

परिच्छेद : पाँच

रुकुम जिल्लामा प्रचलित उखानको वर्गीकरण

५.१ उखानको वर्गीकरणका आधार	७१
५.२ रुकुम जिल्ला प्रचलित उखानको वर्गीकरण	७१

परिच्छेद : छ

रुकुम जिल्लामा प्रचलित उखानको विश्लेषण

६.१ विषयका आधारमा उखानको विश्लेषण	८१
६.२ चिन्तनका कोणबाट विश्लेषण	९८
६.३ संरचनाका कोणबाट विश्लेषण	१०१
६.४ भाषिक कोणबाट विश्लेषण	१०४
६.५ प्रचलित क्षेत्रका आधारमा विश्लेषण	१०५
६.६ शैलीका कोणबाट विश्लेषण	१०६
६.७ निष्कर्ष	११३

परिच्छेद : सात

उपसंहार

सन्दर्भग्रन्थसूची